

Voorwoord van de auteur bij de uitgave van 1966

Ik zou liegen als ik zou zeggen dat ik meteen het belang van dit boek inzag. Ik had mijn eerste roman geschreven, *La statue de sel*, waarin ik vertel hoe de hoofdpersoon zich een weg baant door het leven, in een poging zo mijn eigen weg te vinden. Hieruit bleek echter dat het onmogelijk was om een volwaardig mensenleven te leiden in het toenmalige Noord-Afrika, wat me ertoe bewoog een uitweg te zoeken in het gemengde huwelijk. Dat werd *Agar*, een roman die evengoed eindigde in een mislukking. Ik had hoge verwachtingen van koppels, en zie ze nog steeds als een van de meest solide bronnen van geluk voor de mens, misschien als de enige daadwerkelijke remedie tegen eenzaamheid. Maar ik kwam erachter dat een koppel geen geïsoleerde cel vormt, geen frisse oase van rust waarin je de wereld kunt vergeten. Integendeel, de hele wereld huisde in het koppel, en voor mijn ongelukkige hoofdpersonages was die wereld er een van kolonisatie. Als ik wilde begrijpen waarom de relatie van een gemengd stel in de kolonie stukliep, moest ik de kolonisator en de gekoloniseerde begrijpen, en misschien wel de hele koloniale relatie en context. Dat voerde me nogal ver van mijn eigen leven en persoonlijke problemen, maar de verklaring bleef altijd buiten bereik; en zonder te weten waarop ik zou uitkomen, zonder de pretentie dat ik zo'n complexe toestand zou kunnen doorgronden, moest ik op zijn minst een oplossing vinden voor mijn angst.

Ik zou dus ook liegen als ik beweerde dat het portret dat ik uiteindelijk schetste van een van de grootste vormen van onderdrukking van deze tijd, een beeld moest geven van de onderdrukte in het algemeen. Zeker, op een dag zou ik dat algemene portret van de onderdrukte presenteren. Maar ik wilde dat dat portret werkelijk algemeen zou zijn, oftewel een synthese, samengesteld uit beschrijvingen van meerdere blauwdrukken en specifieke portretten van verschillende onderdrukten. Een

algemeen portret van de onderdrukte veronderstelt alle andere, lijkt me. Het gaat niet aan ze vooraf, zoals sommige filosofen geloven, die hun denkbeelden aanzien voor ideale constructies van de geest waarmee ze grip op de werkelijkheid zouden krijgen, terwijl het meestal gaat om verholen stileringen van de werkelijkheid.

In ieder geval was ik destijds niet van plan om alle onderdrukten weer te geven, niet eens alle gekoloniseerden. Ik was Tunesiër en dus gekoloniseerd. Ik ontdekte dat weinig aspecten van mijn leven en persoonlijkheid niet waren aangetast door dit gegeven. Niet alleen mijn denken, gevoelsleven en gedrag, maar ook de manier waarop anderen zich tegenover mij gedroegen. Als jonge student die voor het eerst de Sorbonne binnenliep, baarden bepaalde geruchten mij zorgen: had ik als Tunesiër wel het recht om me voor te bereiden op de *agrégation* in de filosofie? Ik ging langs bij de juryvoorzitter: 'Het is geen recht,' legde hij uit, 'eerder een voornemen.' Hij twijfelde, een jurist op zoek naar de juiste woorden: 'Laten we zeggen dat het een koloniaal voornemen is.' Ik begreep nog steeds niet wat hij daar precies mee bedoelde, maar ik kreeg verder niets uit hem en u kunt zich voorstellen met hoeveel gemoedsrust ik vervolgens aan de slag ging. Kortom, in de eerste plaats begon ik de conditie van de gekoloniseerde in kaart te brengen om mezelf te begrijpen en mijn positie tussen de rest van de mensen vast te stellen. Het waren mijn lezers, lang niet allemaal Tunesiërs, die mij er later van overtuigden dat dit ook hun portret was. De reizen, gesprekken, discussies en interpretaties overtuigden mij er langzamerhand van dat ik het lot had beschreven van vele anderen wereldwijd.

Ik kwam er dus achter dat alle gekoloniseerden op elkaar leken, en vervolgens moest ik vaststellen dat dat in zekere zin voor alle onderdrukten gold. Zover was ik toen nog niet en uit behoedzaamheid, en omdat ik andere zorgen aan mijn hoofd had, stelde ik deze conclusie, die ik nu onweerlegbaar vind, liever nog even uit. Toch kon ik niet langer volhouden dat dit enkel een portret van mij was, of alleen van de gekoloniseerde Tunesiër of zelfs de Noord-Afrikaan, aangezien zoveel verschillende mensen zich erin herkenden. Bijna overal, liet ik me vertellen,

confisqueerde de koloniale politie het boek in de cellen van vrijheidsstrijders. Ik ben ervan overtuigd dat ik hen niets nieuws heb bijgebracht, niets wat ze niet al wisten of hadden ondervonden. Maar door hun eigen emoties, opstandigheid en eisen erin terug te zien, voelden die vermoedelijk legitiemer. En bovenal zal de beschrijving van onze gedeelde ervaring – hoe waarheidsgetrouw die ook moge zijn – hen wellicht minder verbaasd hebben dan de door mij voorgestelde samenhang ervan. Toen de Algerijnse Oorlog op het punt van uitbarsten stond, en dat daarna ook deed, voorspelde ik de waarschijnlijke loop der gebeurtenissen. De koloniale relatie die ik probeerde te verhelderen, ketende de kolonisator en de gekoloniseerde aan elkaar vast in een soort meedogenloze afhankelijkheid die hun respectievelijke kenmerken bepaalde en hun gedrag dicteerde. En net zoals er een duidelijke logica bestond tussen het wederzijdse gedrag van de twee koloniale hoofdrolspelers, zo zou naar mijn idee een hieruit volgend mechanisme genadeloos leiden tot de afbraak van deze afhankelijkheid. De gebeurtenissen in Algerije bevestigden dit schema grotendeels, en later heb ik het nog vaak kunnen verifiëren bij het uiteenvallen van andere koloniale situaties.

Hoe dan ook, de vele gebeurtenissen die ik van jongs af aan meemaakte en die vaak onsamenhangend of tegenstrijdig leken, pasten in dynamische constellaties. Hoe kon de kolonisator om zijn arbeiders geven en tegelijkertijd regelmatig een menigte gekoloniseerden overhoopschieten? Hoe kon de gekoloniseerde zichzelf zo gruwelijk verloochenen en tegelijkertijd zo excessief voor zichzelf opkomen? Hoe kon hij de kolonisator haten en tegelijkertijd vurig bewonderen (een bewondering die ik ondanks alles ook voelde)? Wat ik vooral nodig had, was orde scheppen in mijn gevoelens en gedachten en daar wellicht mijn gedrag op aanpassen. Vanwege mijn temperament en opleiding moest ik dat rigoureuus aanpakken en de gevolgen ervan zo ver mogelijk doortrekken. Als ik halverwege was gestopt, als ik niet met alles rekening zou hebben gehouden, als ik niet had geprobeerd om al deze materie met elkaar te verenigen tot ik portretten kon reconstrueren die op elkaar reageerden, dan was het me nooit gelukt ze overtuigend te maken en was ik met name ontevreden over

mezelf geweest. Tegelijk begon ik voor vrijheidsstrijders meerwaarde te zien in een eenvoudige, rigoureuze en overzichtelijke beschrijving van hun ellende, vernedering en objectieve onderdrukking. En hoe explosief de onthulling van een van nature al gespannen situatie kon zijn voor het schone geweten van zowel de gekoloniseerde als de kolonisator. Alsof ik door het noodlottige aspect van hun respectievelijke wegen te openbaren de strijd van de gekoloniseerde des te noodzakelijker maakte, en de pogingen van de kolonisator om die te vertragen nog wanhopiger. Kortom, het boek was uit mijn handen geglipt.

Moet ik toegeven dat ik er een beetje van terugschrok? Na de overduidelijk gekoloniseerden (Algerijnen, Marokkanen of zwarte Afrikanen) begonnen ook andere onderdrukten, zoals sommige Zuid-Amerikanen, Japanners of zwarte Amerikanen, het boek op te pakken en zich erin te herkennen. De meest recente groep die mij de eer gaf meerdere patronen van zijn eigen vervreemding terug te vinden in dit werk waren de Frans-Canadezen. Ik kon niet anders dan verbaasd toekijken hoe het boek een eigen leven begon te leiden, als een vader die met een mengeling van bezorgdheid en trots toekijkt hoe zijn zoon een status vergaart die op zowel ophef als applaus kan rekenen. Dat kwam het boek niet altijd ten goede, want door zoveel ruis was er nauwelijks aandacht voor sommige door mij gekoesterde passages. Bijvoorbeeld de ontwikkeling van wat ik het *nerocomplex* noemde, of de beschrijving van de *koloniale realiteit* als een *objectieve conditie* opgelegd aan beide hoofdrolspelers van de kolonisatie. Of de moeite die ik heb gestoken in een definitie van racisme in relatie tot de overheersing van de ene groep door een andere. Of de analyse van het failliet van Europees links, met name de communistische partijen, omdat ze het nationale aspect van koloniale vrijheidsstrijden hadden onderschat; en bovenal, los van het feit dat ik een zo zuiver mogelijke beschrijving wilde geven, het belang en de onschatbare waarde van de geleefde ervaring.

Want ik wil desondanks blijven geloven dat de waarde van dit project, althans in mijn ogen, voortkomt uit zijn bescheidenheid en aanvankelijke specificiteit. Niets in deze tekst is verzonnen

of aangenomen, zelfs niet achteloos geëxtrapoleerd. Het gaat telkens om een ervaring die, gestileerd en gestructureerd, aan iedere zin ten grondslag ligt. En als ik uiteindelijk instemde met de algemene vorm die dit project ten slotte aannam, dan was dat alleen omdat ik wist dat ik aan iedere regel en ieder woord meerdere concrete feiten kon koppelen.

Het leidde tot het verwijt dat ik mijn portretten niet volledig op economische structuren heb gebaseerd. Ik heb echter vaak genoeg herhaald dat *privilege* de kern uitmaakt van de koloniale relatie – economisch privilege, zonder twijfel. En ik grijp deze gelegenheid aan om het nogmaals sterk te benadrukken: het economische aspect van de kolonisatie is voor mij fundamenteel. Begint het boek niet met een veroordeling van de vermeende morele of culturele missie van de kolonisatie, door te laten zien dat winst essentieel is?¹ Heb ik niet vaak genoeg onderstreept dat de vele vormen van *onmacht* waarmee de gekoloniseerde kampt bijna het directe resultaat zijn van de *voordelen* die de kolonisator geniet? Zien we vandaag de dag niet dat bepaalde dekolonisatiebewegingen zich zo moeilijk voltrekken omdat de ex-kolonisator niet daadwerkelijk zijn privileges heeft afgestaan en ze op slinkse wijze probeert terug te krijgen? Maar *koloniaal privilege is niet uitsluitend economisch*. Als we het leven van de kolonisator en de gekoloniseerde bekijken, komen we er al gauw achter dat de dagelijkse vernedering van de gekoloniseerde en zijn objectieve vermorzeling niet uitsluitend economisch zijn, net zoals de permanente overwinning van de kolonisator niet alleen maar economisch is. De arme, kleinburgerlijke kolonisator gelooft hoe dan ook dat hij superieur is aan de gekoloniseerde; wat hij objectief gezien inderdaad in zekere zin is, dus niet alleen in zijn verbeelding. Ook dat maakt deel uit van koloniaal privilege. De marxistische ontdekking van het belang van economie in iedere onderdrukkende relatie staat hier niet ter

1 'Kolonisatie is in de eerste plaats politiek-economische uitbuiting' (p. 144), maar ik voeg daaraan toe dat ze een relatie tussen *volken* is en niet tussen *klassen*. Dat is in mijn optiek het *specifieke* aspect van koloniale onderdrukking [noot uit de editie van 1972].

discussie. Maar deze relatie bevat evengoed andere kenmerken die ik in de koloniale relatie meende te ontwaren.

‘Maar’, zal men zeggen, ‘komen al deze fenomenen in *laatste instantie* niet neer op een min of meer verholen economisch aspect?’ Of: ‘Is het economische aspect niet de belangrijkste aansturende factor van de kolonisatie?’ Misschien, al is dat niet zeker. We weten niet precies wat de mens uiteindelijk is, wat essentieel voor hem is, of dat geld, seks of eer is, of de psychoanalyse gelijk heeft en niet het marxisme, of dat het per individu en maatschappij verschilt. En hoe dan ook wilde ik, voordat ik aan deze laatste analyse zou toekomen, het complexe geheel aantonen van de realiteit waarin de gekoloniseerde en de kolonisator leefden. Dat de psychoanalyse en het marxisme menen dat ze de fundamentele drijfveer, of een van de fundamentele drijfveren, van het menselijk gedrag hebben ontdekt, betekent nog niet dat achter de gehele menselijke ervaring – alle gevoelens, al het lijden en alle schijnbewegingen van het gedrag – enkel winst-bejag of het oedipuscomplex schuilgaan.

Ik zal nog een voorbeeld geven, al zal dat me waarschijnlijk niet in een goed daglicht plaatsen (maar zo zie ik mijn rol als schrijver, ook ten koste van mijn eigen imago.) Dit *Portret van de gekoloniseerde*, dat in veel opzichten het mijne is, wordt voorafgegaan door een *Portret van de kolonisator*. Als ik zoveel belang hecht aan de geleefde ervaring, hoe heb ik mezelf dan kunnen toestaan ook een portret van de tegenstander te maken? Hier volgt een bekentenis die ik niet eerder heb gedaan: de waarheid is dat ik de kolonisator bijna net zo goed van binnenuit kende. Ik zal het uitleggen. Zoals gezegd bezat ik de Tunesische nationaliteit; net als alle andere Tunesiërs werd ik dus behandeld als tweederangsburger zonder politieke rechten. Ik had geen toegang tot de meeste administratieve posities, was tweetalig en drager van een langdurig wankelende cultuur, et cetera – sla het *Portret van de gekoloniseerde* er maar op na. Maar ik was geen moslim. Dat was van groot belang in een land waar zoveel groepen naast elkaar woonden, maar waarin elke groep angstvallig zijn eigen achtergrond bewaakte. Ook al was ik onmiskenbaar inheems, zoals men toen zei, het dichtst in de buurt van een

moslim – door de onverteerbare ellende van onze armen, door de moedertaal (mijn moeder heeft nooit Frans geleerd), door de gevoelswereld en de normen en waarden, de voorliefde voor dezelfde muziek en geuren, de bijna identieke keuken – ik probeerde me hartstochtelijk met de Fransen te identificeren. Mijn enthousiasme voerde me naar het Westen, dat mij het toonbeeld leek van iedere beschaving en iedere ware cultuur. Ik keerde opgewekt mijn rug naar het Oosten, verkoos onherroepelijk de Franse taal, kleepte me op zijn Italiaans en nam met genoegen de trekjes van de Europeanen over. (Waarmee ik overigens een poging deed om een van de ambities van iedere gekoloniseerde waar te maken, voordat hij in opstand komt.) Sterker nog, of erger zo u wilt, in de *piramide van tirannen* die ik probeer te beschrijven en die het geraamte vormt van iedere koloniale maatschappij, stonden wij slechts één trede hoger dan onze islamitische landgenoten. Onze privileges waren lachwekkend, maar ze volstonden om ons een vaag gevoel van trots te geven en ons te laten hopen dat wij niet op gelijke voet stonden met de massa van gekoloniseerde moslims die de onderste laag van de piramide vormden. Dat maakte de banden met mijn gemeenschap er overigens niet bepaald soepeler op toen ik besloot de gekoloniseerden te steunen.

Kortom, ook al was het voor mij noodzakelijk om de kolonisatie te veroordelen, zelfs als die niet altijd even zwaar woog op mensen als ik, ik was evengoed bekend met de tegenstrijdige zielenroerselen van de kolonisatoren. Klopte mijn hart niet sneller bij het zien van die blauw-wit-rode vlaggetjes op de boten van de Compagnie Générale Transatlantique die de haven van Tunis met Marseille verbond?

Ook het *Portret van de kolonisator* was dus gedeeltelijk het mijne; een portret dat ik als het ware uit mezelf afleidde, in de geometrische zin van het woord. Om dat van de welwillende kolonisator te schetsen, liet ik mij in het bijzonder inspireren door een groep filosofieraren in Tunis, collega's en vrienden over wier edelmoedigheid geen twijfel mogelijk was; evenmin, helaas, over hun onmacht en hun onvermogen zich te laten gelden in de kolonie. Bij hen voelde ik me het meest op mijn

gemak. En aangezien ik mijn best deed om de mythes die de kolonisatie in omloop bracht te ontmaskeren, kon ik onmogelijk de contramythes die de ronde deden bij de gekoloniseerden zelfgenoegzaam goedkeuren. Ik kon niet anders dan met mijn leraren glimlachen wanneer de gekoloniseerde enigszins onzeker beweerde dat Andalusische muziek de mooiste op aarde is, of dat de Europeaan in hart en nieren streng en gemeen is, wat zou blijken uit de hardhandige manier waarop hij zijn kinderen behandelde. Voor de gekoloniseerde werden mijn leraren hierdoor verdacht, ook al hadden ze het beste met hem voor, en ook al waren deze kolonisatoren al verstoten door de Franse gemeenschap. Ik kende ze maar al te goed: hun problemen, hun noodzakelijke ambiguïteit en het isolement dat daaruit volgde, en het allerergste: hun onvermogen om in actie te komen. Het was grotendeels ook mijn lot. (Zo had ik een keer een felle discussie, omdat ik de verspreiding van het gerucht uit de Medina dat de vertegenwoordiger van Frankrijk door waanzin was gegrepen, onnodig en gevaarlijk vond.)

Zal ik een stap verder gaan? Diep vanbinnen kon ik zelfs de pied-noir met de meest eenvoudige gevoelens en gedachten begrijpen, ook al keurde ik hem niet goed. Een mens is het product van zijn objectieve situatie, dat heb ik vaak genoeg herhaald. Als ik meer profijt had gehad van de kolonisatie, vroeg ik me af, zou het me dan echt zijn gelukt haar net zo fel te veroordelen? Ik hoop van wel, maar omdat ik er net iets minder onder had geleden dan de andere gekoloniseerden, kon ik meer begrip opbrengen. Uiteindelijk was zelfs de meest koppige en blinde pied-noir bij zijn geboorte al mijn broeder. Het leven heeft ons anders behandeld. Hij werd erkend als de legitieme zoon van het moederland, erfgenaam van het privilege dat hij tegen elke prijs, zelfs de meest schandalige, zou verdedigen. Ik was daarentegen een soort koloniaal halfbloedje, dat iedereen begreep omdat hij nergens thuishoorde.

Nog een laatste punt om deze veel te lange nieuwe inleiding mee af te sluiten. Dit boek werd met evenveel vrees en woede als enthousiasme ontvangen. De een zag er een brutale provocatie in, de ander een banier. Iedereen was het erover eens dat het een

wapen was in de strijd tegen de kolonisatie, wat het inderdaad geworden is. Maar niets lijkt me belachelijker dan je laten voorstaan op geleende moed en daden die je zelf nooit hebt uitgevoerd. Ik had het al over mijn relatieve naïviteit bij het schrijven van deze tekst; ik wilde in de eerste plaats simpelweg de koloniale relatie begrijpen waarin ik zelf zo nauw betrokken was. Toch was er altijd een filosofie die stilzwijgend aan mijn onderzoek ten grondslag lag en in zekere zin mijn leven kleurde, namelijk dat ik onvoorwaardelijk tegen iedere vorm van onderdrukking ben. Ik zie onderdrukking als de grootste plaag van de menselijke conditie; ze misleidt en verdraait het beste in de mens, bij zowel de onderdrukte als de onderdrukker, want zoals we verderop zullen lezen: '[kolonisatie] zal de kolonisator verzieken en de gekoloniseerde verwoesten.' Dat was alleen niet precies wat ik wilde zeggen met dit boek. De uitwerking van deze tekst is min of meer organisch ontstaan, puur door de kracht van de waarheid. Want om de volstrekte onrechtvaardigheid van de kolonisatie aan te tonen, volstaat het waarschijnlijk om de koloniale realiteit nauwkeurig te beschrijven – de manier waarop ze de kolonisator beïnvloedde, de trage en onverbidelijke vernietiging van de gekoloniseerde – en zo haar fundamentele instabiliteit te onthullen en haar einde te voorspellen.

De enige verdienste die ik mezelf toeken is daarom dat ik heb geprobeerd om los van mijn eigen ongemak verslag te doen van een ondraaglijk en dus onaanvaardbaar aspect van de mensheid; een aspect dat voorbestemd was om voortdurend ontwrichtingen te veroorzaken, die ons allen duur zouden komen te staan. In plaats van dit boek ook nu nog te lezen vanwege de ontstane ophef, hoop ik dat men rustig nagaat waarom we de conclusies waarop ik uitkwam moeiteloos blijven terugvinden bij zoveel anderen in vergelijkbare omstandigheden. Komt het niet door dat deze twee portretten simpelweg trouw zijn aan hun modellen, die ik geen spiegel hoefde voor te houden om te ontdekken wat de meest effectieve manier van handelen in hun ellendige bestaan zou zijn? We weten hoe hardnekkig men een kunstenaar met zijn werk verwacht (het is een van de kenmerken van onze voortdurende barbaarsheid, van ons wanhopig magisch

denken). In plaats van ons te storen aan de woorden van schrijvers en hen te beschuldigen van onrust zaaien, terwijl ze alleen maar de onrust beschrijven en aankondigen, zouden we er beter aan doen aandachtig naar hen te luisteren en hun waarschuwingen serieus te nemen. Want heb ik nu niet eindelijk het recht, na al die verschrikkelijke en onnodige koloniale oorlogen, en nu Frankrijk het voortouw neemt in de dekolonisatie, te denken dat dit boek net zo nuttig had kunnen zijn voor de kolonisator als voor de gekoloniseerde?

Parijs, februari 1966